

Bývalá rychta v Sebranicích čp. 36

Počátek systematického výzkumu vesnické usedlosti

Václav Kolařík – David Merta – Jiří Pokorný

V roce 2012 prodali původní majitelé a přímí potomci dlouholetého sebranického rychtáře Ondřeje Kanýza památkově chráněnou bývalou rychtu v Sebranicích (okr. Blansko)¹ novému majiteli – uměleckému kováři. Ten se rozhodl objekt památkově obnovit, přizpůsobit pro potřeby trvalého bydlení a zbudovat si zde dílnu. V souvislosti s plánovanou celkovou rekonstrukcí objektu došlo s součinností s Národním památkovým ústavem a zejména s osvěceným majitelem k vytvoření fungující spolupráce. Práce související s obnovou pak vyvolaly i potřebu hloubkového stavebně-historického průzkumu a záchranného archeologického výzkumu. První etapa archeologického výzkumu, který proběhl ve druhé polovině roku 2013, předcházela výměně podlahy ve světnici. Předložený text si klade za cíl seznámit s aktuálním stavem záchranného archeologického výzkumu a stavebně-historického průzkumu.

Historický exkurz

Sebranice dnes náleží do okresu Blansko, severní části Jihomoravského kraje. Rozkládají se čtyři kilometry východojihovýchodně od Kunštátu, při silnici na Boskovice. Historické jádro vsi se nachází v údolí při soutoku nevelkých potoků Sebránku a Újezdského (Nejrovského). Východně od něj na návrší stojí farní kostel Nanebevzetí P. Marie, obklopený starým hřbitovem (obr. 3). Průměrná nadmořská výška dosahuje 344 metrů. Obec leží na okraji starého sídelního území, což dokládají jak pravěké, tak raně středověké archeologické nálezy v okolí.² Vesnici v současnosti trvale obývá asi 600 obyvatel.

První zmínka o vsi je k roku 1043 (jedná se o falzum ze 13. století), kdy měl Sebranice darovat družiník knížete Břetislava, bílinský kastelán Eppo, břevnovskému klášteru.³ Dále byly Sebranice pravděpodobně spravovány benediktýny prostřednictvím rajhradského proboštství, které k roku 1255 drželo ve vsi patronátní práva k farnímu kostelu.⁴ V roce 1258 potvrdil Přemysl Otakar II. listinou směnu, jíž břevnovský opat Martin postoupil Sebranice Bohušovi z Ceblovic výměnou za Sobotovice na Brněnsku. Roku 1348 zapsal Jan z Boskovic na vsi a tvrzi (první zmínka Sebranicích své ženě Anně 650 hřiven).⁵ Jeho syn Ješek pak

ves i tvrz postoupil roku 1368 spolu s dalšími vesnicemi bratrům Oldřichovi a Vaňkovi z Boskovic. K roku 1407 víme, že Oldřich svoji polovinu přenechal Heraltovi a Jiříkovi z Kunštátu, Heralť následně svůj díl zapsal sestře Elišce a jejímu manželu Janovi Brandýskému z Boskovic. Po smrti Jana Brandýského se jeho část Sebranic spolu s tvrzí dostala do majetku dědiců Vaňka staršího Černožského z Boskovic. Bratři Ješek a Jindřich z Boskovic tvrz a zboží na Sebranicích nechali své matce Ofce z Častolovic. V letech 1445 až 1449 seděl na Sebranicích Vilém ze Zvřetic. Dalšího majitele známe až v letech 1484-1487, kdy ves i



Obr. 1: Sebranice (okr. Blansko). Dobová fotografie podsedku čp. 36, pohled z návsi od jihu (foto Archiv Muzea Boskovicka, před r. 1904).

tvrz náležely Janu Klusáčkovi ze Zhoře. Následuje opět přetržka v nám známých majitelích, až v letech 1511-1515 jím je Jindřich Přepyský z Rychnburka. Poté se Sebranice dostaly opět do majetku Boskoviců, a to až do roku 1549, kdy Ladislav Velen z Boskovic vložil v desky ves Sebranic a tvrzí a dvorem bratrům Kryštofovi, Volfu Dětrichovi a Janu Fridrichovi, hrabatům z Hardeka. Roku 1560 získal Jan Fridrich hrabě z Hardeka také kunštátské panství a od té doby až do roku 1848 byly Sebranice jeho součástí.⁶

Stavební vývoj a dnešní podoba sebranické rychty

Bývalá rychta a podsedeček (ekvivalentem v Čechách je patrně usedlost půlsedláka) v Sebranicích čp. 36 je významnou kulturní památkou lidového stavitelství z počátku 18. století, známá u laické i odborné veřejnosti zejména díky unikátně dochované stavbě roubeného žudru z roku

¹ 3. května 1958 byla rychta prohlášena kulturní památkou pod číslem 45427/7-594.

² Jarůšková, Z. – Štrof, A. (ed.): *Pravěk Boskovicka*. Boskovice 2014.

³ Hosák, L.: *Historický místopis země Moravskoslezské*. Praha 2004 (reprint), s. 325; Wihoda, M.: *Morava v době knížecí 906-1197*. Praha 2010, s. 257.

⁴ Ke kostelu Tenora, J.: *Vlastivěda moravská. II. místopis. Kunštátský okres*. Brno 1903, s. 158.

⁵ Tvrz stávala na ostrožně severně od kostela Nanebevzetí P. Marie. Uvádí se v zemských deskách olomouckých od r. 1368

v držení Boskoviců, k r. 1635 pak jako pustá. Viz Nekuda V. – Unger, J.: *Hrádky a tvrze na Moravě*. Brno 1981, s. 265; Plaček, M.: *Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hradečků a tvrzí*. Praha 2001, s. 565-566.

⁶ První cit. v pozn. 3; druhá cit. v pozn. 5; citace v pozn. 4, s. 152-158.



Obr. 2: Sebranice (okr. Blansko). Současný stav domu čp. 36, pohled z návsi od jihu (foto Archäia Brno o. p. s. 2013).

1738, nářečně zde zvaného žundr/žondr⁷ (obr. 1, 2). Ves Sebranice leží na samém západním okraji rozšíření malohanácké formy lidového domu, který je ve své starší vývojové fázi přibližně do poloviny 18. století známý jako roubený trojdílný dům komorového typu s boční orientací, který je později nahrazován zděnými stavbami.

Urbanisticky je usedlost čp. 36 situována do východního konce sebranické návsi, do severní fronty, kde tvoří spolu s čp. 34, 35 a dnes již zbouraným čp. 38 blok usedlostí⁸ (obr. 3, 4). Dnešní terén návsi je před usedlostí poněkud pozměněn novým navýšeným tělesem silnice č. 19/I; přesto se pod usedlostí mírně svažuje severním směrem.

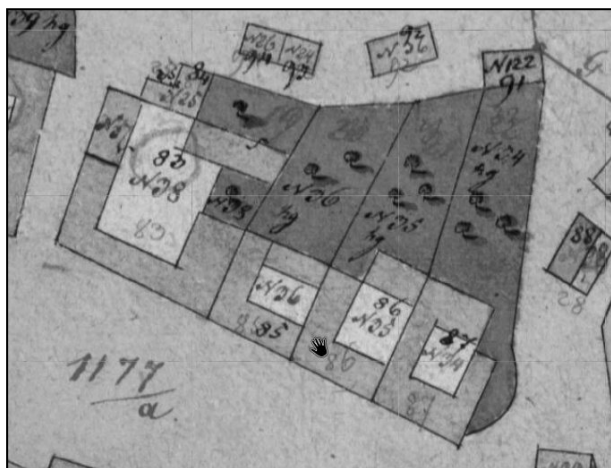
Zástavba bývalého podsedku je tříboká s obytným domem otočeným bočně, tedy v místě obvyklým okapem do návsi. Kolmo na dům navazují chlévy a na ně na severní straně velká kůlna. Z východní strany dvůr zcela uzavírá obvodová konstrukce hospodářského křídla sousedního objektu čp. 35 (obr. 5). Na severní straně navazuje na kůlnu menší oplocená ovocná zahrada, kterou od obecní cesty odděluje menší vodoteč.

V roce 2013 zahájil nový majitel, umělecký kovář, obnovu nemovitosti, přičemž bylo možné poprvé v novodobé historii podrobněji poznat dochované historické konstrukce bývalé sebranické rychty. Jelikož obnova byla rozdělena na několik etap a bude probíhat několik let, jsou dále popisovány jen části související s obytným domem stojícím v návěsní poloze, kde započala obnova usedlosti. Zde se práce soustředily hlavně na obnovu deskové podlahy ve světnici pocházející ze 40. až 50. let 20. století a na celkovou obnovu interiéru.

Obytný dům podsedku je vystavěn na trojdílném principu s komorou, síní a světnicí, ke které přiléhá krytý průjezd. Světnicový díl je pak ještě rozdělen novější příčkou na dvoutrakt, kdy ve dvorním traktu je situována kuchyň a v návěsním světnice. Před komorovým a čas-



Obr. 3: Sebranice (okr. Blansko). Ves na císařském otisku stabilního katastru z r. 1826, podsedeč čp. 36 vyznačen šipkou (Ústřední archiv zeměměřičství a katastru, Praha, sign. B2/a/6, Morava a Slezsko 2699-1 Sebranice).



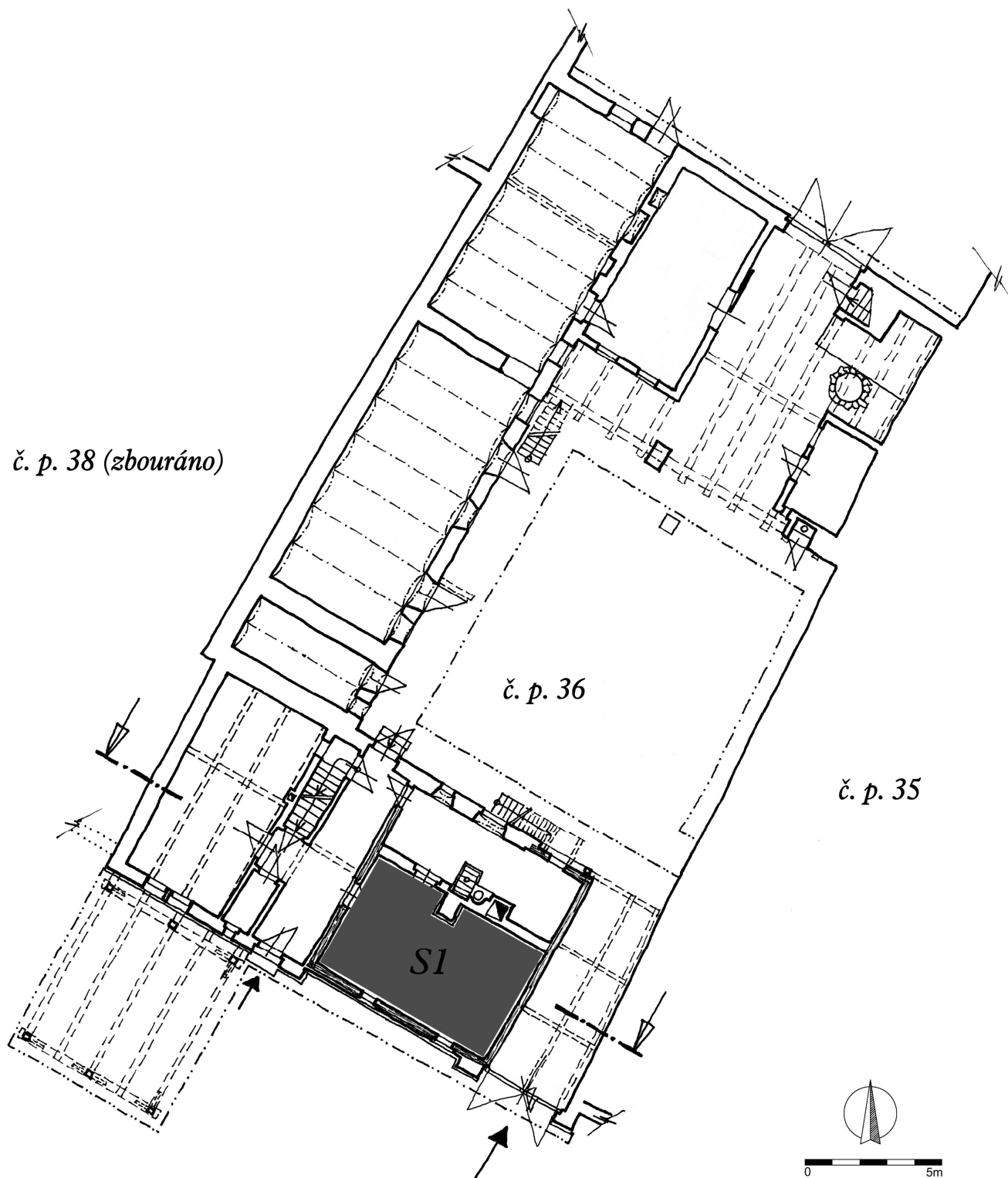
Obr. 4: Sebranice (okr. Blansko). Podsedeč čp. 36 na výřezu z indikační skici (Moravský zemský archiv v Brně, sign. D9, kart. 561, inv. č. 3027, mapa 2362).

tečně i síňovým dílem stojí na dřevěných sloupech žudr. Komorový díl a přilehlá polovina síně je podsklepena (obr. 5).

Konstrukční materiál stěn domu se zásadně liší u komorového a síňového dílu oproti dílu světnice a žudru, což ukazuje na velké stavební zásahy v průběhu existence objektu. Roubené stěny z jedlových kuláčů přitesávaných jen z bočních stran jsou dochovány kompletně v návěsní stěně světnice a směrem do průjezdu (obr. 7). Mezi současnou světnicí a síní je roubení rovněž dochováno, byť ze strany síně je opatřeno novější omítkou na tzv. palachu upevněném zřejmě na nové předsazené konstrukci. Fragment roubené stěny je ještě dochován v severní stěně kuchyně ve východní části přiléhající k vjezdu. Roubené stěny tvořící obvodové konstrukce objektu (do návsi, průjezdu a dvora) jsou posazeny na kamenném soklu, který byl v minulosti o něco nadezděn po odstranění minimálně jedné uhníle spodní srubnice na straně do návsi a do dvora.

⁷ K datování roubených konstrukcí stavby byla využita dendrochronologie (viz dále v textu) a pak dochované a zpracované písemné prameny – viz Doušek, R.: Sebranice a jejich rychtář Ondřej Kanýz (1694-1761). Vesnická komunita a její kultura v první polovině 18. století. Brno 2009.

⁸ Bývalý grunt čp. 38 s datací ve štitě z r. 1782 byl zbořen počátkem 60. let 20. stol. Viz např. Frolec, V.: Kontinuita a diskontinuita vesnické stavební kultury na západní Moravě. In: Rodná země. Sborník k 100. výročí Muzejní a vlastivědné společnosti v Brně a 60. narozeninám PhDr. Vladimíra Nekudy, CSc. Brno 1988, s. 462.



Obr. 5: Sebranice (okr. Blansko). Půdorys usedlosti čp. 36; vyznačena sonda archeologického výzkumu S1 (kreslil J. Pokorný 2013).

Ve třicátých letech 20. století došlo k radikální přestavbě obytného domu – zcela zanikla roubená síň a komora.⁹ Obě funkčně potřebné prostory ale nahradila zděná novostavba průchodní síně a komory, před kterou byl zachován původní roubený žudr. Komora již proti komorám roubeným z nejstarší vrstvy zástavby nebyla patrová, nýbrž jen přízemní, a sýpkový prostor dříve umístěvaný do komor v patře byl nově situován až nad strop této komory do prostoru krovu (obr. 11). S touto stavební etapou také souviselo zbudování nové střechy nad obytným domem z pálené tašky a nového vaznicového krovu s dvojitou stojatou stolicí. Svislé tlaky od nové střechy na ponechané zbytky roubených konstrukcí u světnice a části kuchyně se eliminovaly přistavěním zděných pilířů ze strany návsi, kde vytvořily zároveň nová ostění pro vjezdová vrata (obr. 2). Ze strany dvora byl krov podepřen přístěnným sloupem a částečně vetknut do štitového zdiva sousedního čp. 35, protože tu v rámci zachování průjezdné šířky vjezdu do dvora nebylo dost místa ke stavbě zděného pilíře (obr. 6). Při pohledu z návsi se tak tato prvorepubliková stavební fáze nerasmazatelně zapsala do vzhledu celého objektu. Nové zdivo téměř o půl metru předstoupilo před původní stavební čáru roubeného domu¹⁰ (obr. 2).

Jak už bylo zmíněno, se stavbou nové komory došlo ke změně výšek stropů u komorového a síňového dílu (srovnaly výšku se světnicovým dílem). Tím se žudr stal výrazným appendixem celé stavby reflektující stále vertikální členění starého roubeného domu a kolidující s výškami novostavby komory a síně. Prostor žudru je přístupný dveřmi přes vnější pavlač, na kterou se tak nově sestupuje po několika schodech z vyšší úrovně půdy (viz příčný řez současného stavu; obr. 11). Prvorepublikový stavební záměr nového komorového dílu počítal, že dříve nebo později dojde k úplnému odstranění žudru. K tomu naštěstí nikdy shodou mnoha náhod nedošlo. Nová komora byla totiž vystavěna se záměrem pozdějšího rozšíření obývaných prostor domu – v návěsní zdi je osazen překlad ve dvojnásobné výšce současného okénka směřujícího těsně pod podlahu žudru. Pod tímto překladem je rozměrná nika nachystaná k vybourání a osazení velkého několikadílného okna do návsi po zbourání žudru. Rovněž je do zdi mezi síní a komorou vestavěno těleso komínu, který však končí nedostavěn na půdě (obr. 5, 11).

Datování zásadních stavebních aktivit

Pro datování významných stavebních aktivit na podsedku má velký význam dochovaný písemný pramen hospodářských zápisků Ondřeje Kanýza (1694–1761), jehož rodu podsedecký patřil bezmála tři sta let. Tuto knihu zápisků začal vést roku 1739, kdy do ní zapisoval různé účty a někdy i výjimečné události. Zápisky vedl do roku 1760 a později byly nahodile do 19. století dopisovány jeho po-



Obr. 6: Sebrany (okr. Blansko). Pohled ze dvora (od severovýchodu) na obytnou část domu (foto J. Pokorný 2011).



Obr. 7: Sebrany (okr. Blansko). Pohled ze dvora (od severovýchodu) do průjezdu na východní stěnu roubené světnice (foto J. Pokorný 2011).

tomky.¹¹ Podsedecký, dnešní čp. 36, převzal či koupil roku 1717 od Tobiáše Unčovského. Po převzetí podsedku se Ondřej Kanýz pustil počátkem roku 1718 do oprav nabytého stavení. Bližší popis rozsahu stavebních prací, tedy co vše se na podsedku roku 1718 opravovalo, však postrádáme. V této věci velmi pomohla dendrochronologie.¹² Dátovány byly dvě srubnice východní stěny světnice, jedna srubnice z jižní návěsní strany a jedna ze severní dvorní strany. Při pohledu na roubené stěny je zřejmé, že pochází z jedné stavební etapy, jsou shodně opracovány širočinou a nejsou na nich patrné nějaké starší základy atp., které by případně svědčily o jejich druhotném použití. A jaké bylo překvapení, když dendrodata přesně seděla zápisu Ondřeje Kanýza o opravě podsedku. Všechny srubnice byly z jedlového dřeva a datované smýcením do období vegetačního klidu – do zimy 1717/1718. Bohužel dnešní komorový a síňový díl obytného domu je již zděný a nelze zde přesně stanovit rozsah prací na opravě podsedku roku 1718 – minimálně však světnice byla postavena zcela nově.

⁹ Informace o přestavbě domu a jeho novodobé historii byly čerpány z výpovědí sousedů a také původního majitele, Josefa Kanýza.

¹⁰ S podobným obestavěním ponechaných roubených konstrukcí obytných domů novějšími zděnými konstrukcemi se můžeme setkat ve 20. stol. zcela běžně a pro příklad nemusíme chodit daleko. Např. podobně jako bývalý podsedecký čp. 36 v Sebranicích vypadá i sousední usedlost čp. 35.

¹¹ Viz dílo cit. v pozn. 7, s. 25.

¹² Dřevěné prvky datoval Tomáš Kyncl v r. 2013. Dendrochronologické datování nejstarších roubených konstrukcí objektu se podařilo také díky spolupráci s Národním památkovým ústavem ÚOP Brno.



Obr. 8: Sebranice (okr. Blansko). Interiér světnice, sonda S1. Odkryté pozůstatky obvodových konstrukcí a podlah starších usedlostí (foto Archaia Brno o. p. s. 2013).



Obr. 9: Sebranice (okr. Blansko). Interiér světnice, sonda S1. Odkryté pozůstatky obvodových konstrukcí a podlah starších usedlostí (foto Archaia Brno o. p. s. 2013).

Přesný rozsah světnicového dílu a umístění tehdejšího topeniště neznáme. Tento díl domu je totiž nověji upraven v průběhu 19. století, kdy světnice dostala nový podhled stropu – na stropnice byly zespodu natlučeny široké desky dnes hnědočerného odstínu s lištovanými spárami. Tento podhled také ukryl starší povalový strop datovaný shodně do stejné stavební fáze jako roubení světnice. Také dvoutraktové řešení světnicového dílu odpovídá stavebním trendům 19. století – v návěsním traktu zůstala světnice a ve dvorním vznikla úzká dlouhá kuchyň. Na složitější vývoj kuchyně a umístění jejího bloku s komínem v rámci dílu světnice nasvědčuje dochovaná severní zeď do dvora se zbytkem roubené stěny světnice. V této konstrukci jsou dnes osazena tři, velikostí a provedením rozdílná okna, reflektující patrně etapy vývoje a zvětšování prostoru kuchyně.

Ze stavební úpravy kuchyně v 19. století je dodnes zachován tahový komín s patou na podlaze kuchyně s charakteristickým nadstřešním sedlovým zastřešením, provedeným z cihel. Komín má dvoukřídlá přístupová dvířka v podstřeší a druhá v prostoru kuchyně. Jímí je přístupný velký kotel na ohřívání vody, který je vestavěn přímo do paty komína, kde jsou i příkladací dvířka pod kotel (kotel je dnes vyplněn cementovou směsí a nefunkční). Druhý kotel na ohřívání je vestavěn do prostoru mezi komínem a kachlovým sporákem. Sporák je dnes proveden z modrých kachlů s pravouhlými nárožními a v minulých desetiletích nahradil konstrukčně a tvarově zcela totožného předchůdce. Ten měl však nárožní kachle zaoblené, jako je tomu u dochovaných původních modrých kachlových kamen ve světnici. Ta jsou napojena na sporák v kuchyni a jsou v nich zabudovány dvě plechové trouby. Plechový kouřovod pak odvádí spaliny z kamen do sopouchu komína. Při této modernizaci a přestavbě černé kuchyně na obytnou světlou kuchyni byla odstraněna původní pec na pečení chleba. Následně byla postavena nová pec, která ale nebyla vestavěna do kachlového sporáku, jak bylo na konci 19. století obvyklé (dochováno např. ve Světlé čp. 4), ale byla vystavěna v zadní východní části nové kuchyně přiléhající k příčce mezi světnicí a kuchyní. Dnes již nestojí a její existenci dokládá stále patrný rozdílný typ betonové dlažby v současné kuchyni a vzpomínky majitele podsedku.

Tuto zásadní přestavbu světnicového dílu domu datujeme nejspíše až do závěru 19. století po vzoru stavebních trendů známých u zděných usedlostí. Tento stav se bez podstatných stavebních úprav dochoval v bývalém podsedku až do současnosti. Když se z návsi vejde do síně, první dveře vpravo vedou do světnice a druhé, při výstupu na dvůr, vedou vpravo do kuchyně. Z kuchyně je pak možné jít podél sporáku dveřmi přímo do světnice, kde jsou kamna s troubami. Menší úpravy postihly ještě ve 20. století interiér světnice. Byla zde kolem poloviny 20. století zřízena dřevěná podlaha, jejíž polovina plochy při síni se zachovala neporušena a byla provedena z natupo k sobě sražených širokých a sblíhavých desek různých šířek. Druhá polovina k průjezdu byla v 60. letech 20. století z nějakého důvodu opravena a provedena naopak z desek celkově užších a stejně širokých spojených na polodrážku.. Polštáře podlahy a jejich škvárový zásyp byly v celé ploše světnice jednotné a odpovídaly by časovému horizontu zřízení podlahy spíše až někdy v období po druhé světové válce. Jasnější pohled na vrstvy podlah současného stojícího domu přinesl nakonec právě archeologický výzkum, prováděný současně s obnovou podlahy ve světnici. Potvrdilo se, že i při tak banální obnově konstrukcí domu lze získat mnoho informací nejen o jeho samotné historii, ale že v archeologických souvrstvích ukrytých pod podlahou jsou uchovány i relikty starších objektů předcházejících současné stavbě podsedku z roku 1718.

Archeologický výzkum

Záchranný archeologický výzkum v památkovém objektu Sebranice čp. 36 probíhá v souvislosti s celkovou rehabilitací kulturní památky. Výzkum si klade za cíl doplnit poznatky o raně novověkém stavebním vývoji domu známém již částečně z písemných pramenů¹³ a předběžného i prohloubeného stavebně-historického průzkumu (J. Pokorný, viz nahoře). Především by však měl přispět k objasnění vývoje usedlosti ve starších středověkých a raně novověkých stavebních fázích, předcházejících výstavbě stávající roubené usedlosti z 1. třetiny 18. století.

¹³ Citace v pozn. 7.

V první etapě, která byla prováděna v srpnu 2013 až lednu 2014, se záchranný archeologický výzkum (dále jen ZAV) zaměřil na exkavaci a dokumentaci archeologických situací narušených v souvislosti s výměnou podlahy a sanací přilehlých svislých konstrukcí ve světnici (obr. 5, místnost č. 102, sonda S01, 30 m²). V průběhu ZAV došlo k postupnému odebrání novověkých úrovní pro potřeby uložení konstrukčních vrstev nové dřevěné podlahy do hloubky 0,3 – 0,4 metru. V severozápadním, jihozápadním a jihovýchodním rohu místnosti byly položeny tři menší zjišťovací sondy, které měly za úkol ověřit starší stavební vývoj dotčené části usedlosti. Dokopaná úroveň byla po ukončení výzkumu odseparována netkanou textilií a zasypana štěrkem, do kterého budou uloženy polštáře nové dřevěné deskové podlahy.

Světnice domu čp. 36 je součástí dodnes částečně dochované roubené konstrukce stavení na kamenné podezdívce, které v roce 1718 přestavěl nový majitel podsedku Ondřej Kanýz.¹⁴ Je zároveň nejstarší stojící součástí usedlosti čp. 36, která byla dále upravována a přestavována až do památkové obnovy v 60. letech 20. století.

V počáteční fázi ZAV byly dokumentovány především podlahové úrovně náležející stojícímu domu. První z nich byla dřevěná prkenná podlaha s. j. 901,¹⁵ která měla v západní a východní části světnice rozdílný charakter. V západní polovině byla podlaha tvořena smrkovými prkny o tloušťce 3 cm a šířkách v intervalu 22 až 36 cm, jejich délka se pohybovala okolo 4 metrů. Prkna byla přibita moderními taženými hřebíky k polštářům, které představovaly smrkové, na katru řezané hranoly o průřezu 12-14 x 10 cm a délce 4,3 metry. Polštáře byly kladeny do výkopů příčně k podélné ose domu v rozstupech kolem jednoho metru. Ve východní části světnice měla prkna podlahy na rozdíl od protilehlé strany jednotnou šířku 20 cm a byla k sobě přiražena na polodrážku. Polštáře, jejichž osová vzdálenost byla větší (1,4 m), byly místy podkládány cihlami a odězky trámů.¹⁶ Na spoji obou částí podlah byl jako polštář využit větší trám průřezu 24 x 20 cm (pravděpodobně druhotně využitá srubnice roubené stavby). Obě části podlahy s. j. 901 byly podsypány škvárovou drtí (s. j. 100). Podlaha, resp. její východní polovina, byla pravděpodobně položena nebo výrazně opravena snad při rekonstrukci objektu Státním ústavem pro rekonstrukci památko-

vých měst a objektů v 60. letech 20. století.¹⁷ Předpokládáme, že podlaze s. j. 901 předcházela starší prkenná podlaha, po níž se však nedochovaly žádné pozůstatky (obr. 10:A).

Výkopy pro polštáře dřevěné podlahy s. j. 901 porušily zbytky hliněné podlahy s. j. 101, která byla zachována pouze fragmentárně, a to především v západní části místnosti (obr. 10:A). Podlaha vznikla někdy v průběhu 19. století, v souvislosti s ní došlo také k opravě hliněných omazů stěn interiéru světnice. Zároveň s podlahou s. j. 101 byla pravděpodobně vyzděna cihlová příčka s. j. 903, která vydělila na severní straně od původně větší čtvercové roubené světnice samostatnou místnost – kuchyň (místnost 103). Před položením podlahy s. j. 101 došlo rovněž k odstranění nejspodnější srubnice jižní stěny světnice, která byla pravděpodobně poškozena hnilobou nebo škůdci. Vzniklá mezera byla vyzděna kamennou plombou (s. j. 907).

Hliněné podlaze předcházela dřevěná prkenná podlaha s. j. 904, ze které se dochovaly pouze fragmenty jedlových trámů (hranolů – 13 x 12 cm), sloužících jako polštáře.¹⁸ Trámy byly kladeny na povrch starší hliněné podlahy příčně k podélné ose místnosti, v rozstupech přibližně 0,7 – 0,8 metru, místy podkládány kameny. Dendrochronologicky byly odebrané vzorky trámů datovány Ing. Tomášem Kynclem do období po roce 1740. Předpokládáme tedy, že k položení podlahy došlo někdy kolem poloviny 18. století nebo těsně po ní (obr. 10:B). S úrovní dřevěné podlahy s. j. 904 koresponduje starší úprava povrchu stěn světnice hliněným omazem opatřeným popelovitou líčkou.

Pod dřevěnou podlahou s. j. 904 se nacházela hliněná podlaha s. j. 103. Jednalo se pravděpodobně o původní, nejstarší pochozí úroveň stávajícího domu. Vzhledem k nálezům mincí v dorovnávc s. j. 119, která s touto podlahou souvisí, můžeme její vznik datovat do období po roce 1719.¹⁹ V případě hlouběji položené podlahy s. j. 120 není zcela zřejmé, zda náleží ještě stávajícímu domu z roku 1718, nebo již jeho předchůdci. Někdy před rokem 1718 došlo k vyzdění kamenné podezdívky roubené konstrukce s. j. 906, na kterou Ondřej Kanýz v tomto roce postavil roubenou konstrukci stávajícího domu. Předpokládáme, že Kanýz využil starší podezdívku odstraněného domu.²⁰

¹⁴ Dendrochronologická analýza Ing. Tomáše Kyncla z 15. října 2013 klade dobu smýcení jedlových kmenů použitých na stavbu východní a severní stěny, jakož i v východní části povalu světnice na přelom r. 1717 a 1718. Kyncl, T.: Zpráva o dendrochronologickém datování vzorků odebraných 15. 10. 2013 v objektu Sebranice u Kunštátu čp. 36 (okr. Blansko). Brno 2013 (uloženo v archivu Archaia Brno o. p. s.). Zároveň v kronice psané samotným stavebníkem Ondřejem Kanýzem můžeme najít záznam, ve kterém mimo jiné zaznamenává k 6. lednu 1718 platbu za dřevo kunštátské vrchnosti 7 zl. 45 kr. a pařezné ve výši 2 zl. 15 kr.; Sáníková, T.: Kronika obce Sebranice v zápisech Ondřeje Kanýza (1731-1762). Nepublikovaná magisterská diplomová práce. Masarykova univerzita, Brno 2009, s. 36.

¹⁵ S. j. = stratigrafická jednotka.

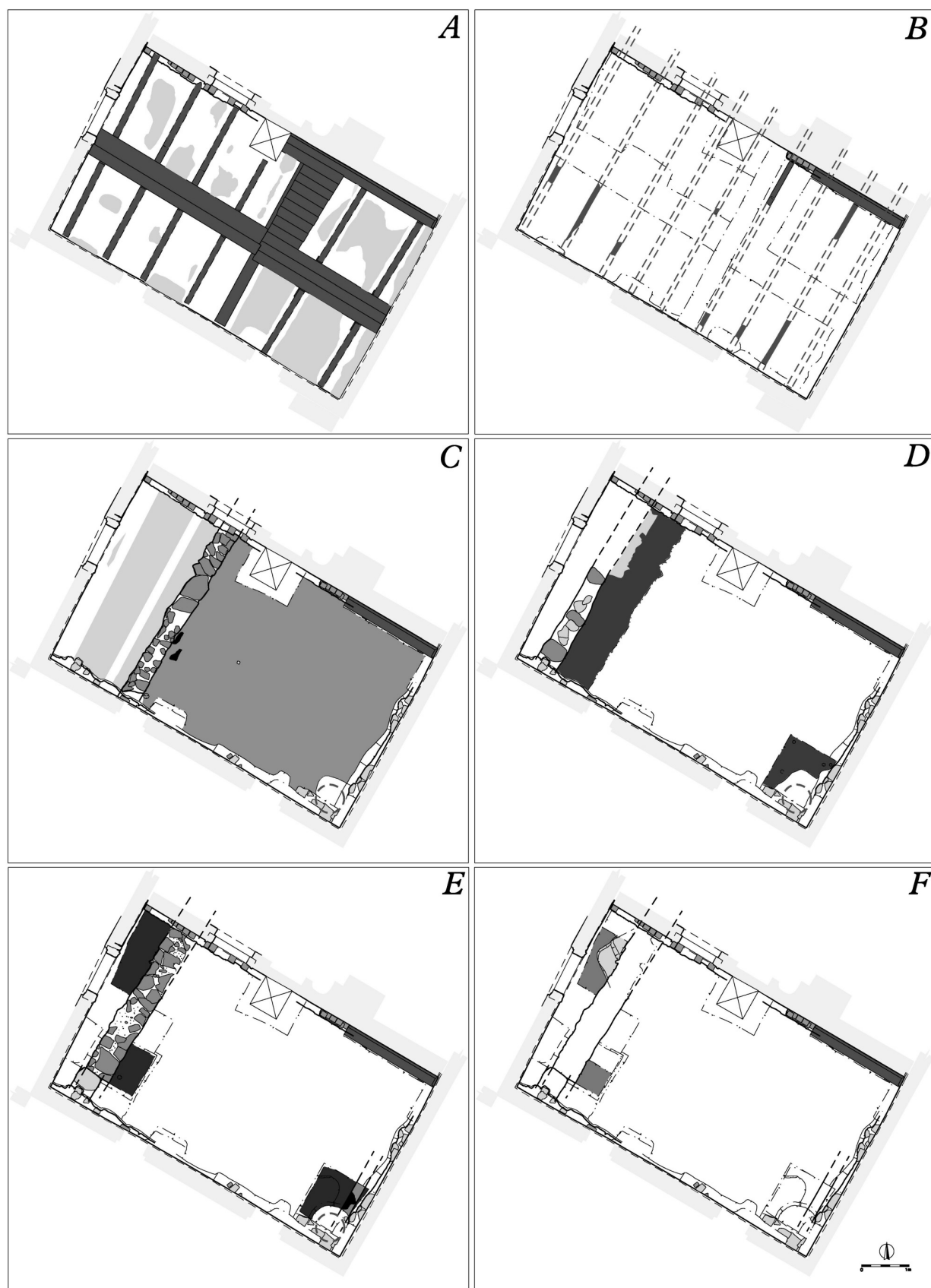
¹⁶ Na jeden z polštářů byl druhotně využit konstrukční prvek krovu (pravděpodobně krokv). Ta nesla na jedné straně modrou křídou kurzívou nápis M+C Stít (snad štít).

¹⁷ Ze zásypu jednoho výkopu pro polštář byla vyzvednuta krabička cigaret značky Astra, vyráběných v Kutné Hoře od roku 1963.

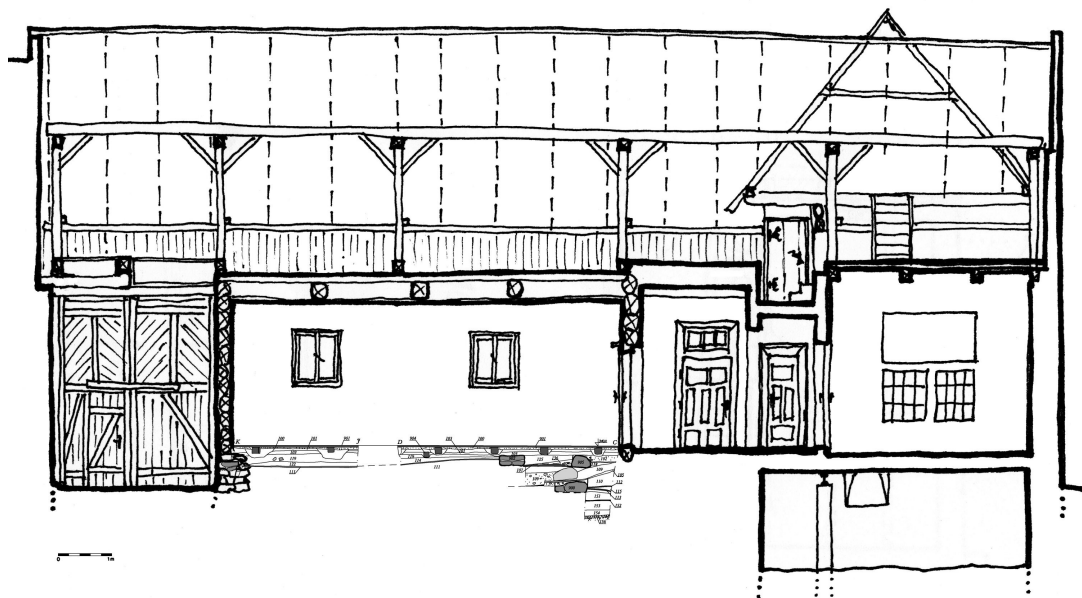
¹⁸ Místy bylo možné na povrchu polštářů pozorovat i otisky zetlelých prken podlahy.

¹⁹ Půlkrejcar Karla VI., Dolní Rakousy (Viedeň) 1719 a grešle Leopolda I., Slezsko (Opole) 1703. Smíšek, K. Numismatické určení mincí z archeologického výzkumu prováděného společností Archaia Brno o. p. s. na lokalitě Sebranice (okr. Blansko) (A 071/2013). Velké Přílepy 2014, s. 5-6 (uloženo v archivu Archaia Brno p. p. s.).

²⁰ Ve svých zápiscích zmiňuje k r. 1718 pouze práce spojené s dřevěnou konstrukcí – dříví na stavení (pravděpodobně srubnice), desky, šindely, okna, panty, hřebíky, práce tesařů a hmčře (zřejmě kamna) – druhá cit. v pozn. 14, s. 36. Je tedy pravděpodobné, že současná kamenná podezdívka roubené konstrukce vznikla někdy v 2. polovině 17. stol.



Obr. 10: Sebranice (okr. Blansko). Sonda S1. Půdorys světnice s vyznačením jednotlivých stavebních fází odrytých archeologickým výzkumem (kreslil V. Kolařík 2013).



Obr. 11: Sebranice (okr. Blansko). Řez obytnou částí usedlosti čp. 36 s doplněným profilem podlahových úrovní (kreslil J. Pokorný 2013, doplnil V. Kolařík).

Níže odkrývané situace náležely starším, zaniklým stavebním fázím usedlosti. Jednalo se o tři po sobě následující části domů dřevěné roubené konstrukce na kamenné podezdívce, vždy s hliněnými podlahami (obr. 8, 9). Dobu funkce nejmladší z nich (s. j. 902) můžeme zařadit do 2. poloviny 16. a 17. století. Podařilo se z ní odkrýt západní kamennou podezdívku neexistující roubené konstrukce. Ostatní podezdívky se nacházely vně současného půdorysu světnice, případně byly mladší stavbou zničeny. Z východní strany přiléhala k uvedené podezdívce hliněná podlaha s. j. 111, na západní straně byla starší podlaha pravděpodobně v minulosti zničena. Na podlaze byly patrné stopy po mobilním vybavení interiéru v podobě drobných otisků a jamek. Stavení, ve kterém tvořila podezdívka s. j. 902 pravděpodobně západní obvod světnice, zaniklo někdy na počátku 17. století zničujícím požárem. Destrukce domu byla rozhrnuta (s. j. 122) a na jejím povrchu byla vytvořena někdy po roce 1624 podlaha nová (s. j. 114=121=125).²¹ Ta zanikla v 2. polovině 17. století při stavbě současné kamenné podezdívky domu. S touto fází domu souvisí v jihovýchodním rohu stávající světnice odkrytá jáma (výkop s. j. 500) s podhloubenými stěnami, sloužící pravděpodobně jako zásobnice (obr. 10:C).

Starší dům obdobného charakteru, jehož západní stěna byla posunuta oproti mladšímu asi o 1 metr k západu, měl opět minimálně dvě stavební fáze. Zachytit se z něj podařilo značně destruovanou a místy nedochovanou podezdívku roubené konstrukce západní stěny světnice (s. j. 905), k níž náležela hliněná podlaha s. j. 107. Také v tomto případě se zde ostatní obvodové konstrukce nacházely mimo půdorys současné stavby. Podlaha, na níž se v jihovýchodním rohu místnosti opět nacházely stopy po mobiliáři v podobě drobných kulových jamek, nesla stopy velkého požáru. Požárová destrukce byla rozhrnuta a srov-

nána, na ní byla poté vytvořena další hliněná podlaha s. j. 136, která zanikla až v souvislosti s výstavbou domu s. j. 902. V kamenné destrukci, přiléhající od západu ke stavbě, byl nalezen kamenný neolitický sekeromlat, pravděpodobně doklad tzv. hromového kamene.²² Dobu fungování stavby klademe na základě keramiky ze zánikových vrstev do 1. poloviny 16. století (obr. 10:D).

Nejstarším zachyceným pozůstatkem stavby roubené konstrukce na kamenné podezdívce byla zeď s. j. 900. Několik fází hliněných podlah korespondujících úrovní se nacházelo na obou stranách konstrukce (s. j. 112, 115, 134). Některé z nich nesly stopy požáru. V úrovni východní stěny stávajícího domu byly na podlaze náležející ke konstrukci s. j. 900 odkryty pozůstatky malé části zuhelnatělého trámu s. j. 908, pravděpodobně součásti dřevěné příčky domu.²³ Podlaha pokračovala i dále k východu do prostoru dnešního průjezdu. V rámci nevelkých sond se na podlaze popisované stavby podařilo opět dokumentovat několik jamek interpretovaných jako pozůstatky po mobilním zařízení interiéru. Na základě datování keramických nálezů stavba vznikla a fungovala v průběhu 15. století (obr. 10:E).

Ze starších staveb byly v omezeném prostoru zjišťovacích sond zachyceny tři podlahové úrovně (s. j. 113, 117, 152) bez pozůstatků obvodových konstrukcí. Ty se zřejmě nacházejí mimo zkoumané sondy, případně byly zcela sneseny. O podobě zástavby v tomto období nelze zatím říci nic určitého. Na základě nálezu několika mazanícových fragmentů s otisky proutěného výpletu a odkryvu jedné sloupové jámy v omezeném prostoru prohloubené části sondy S01 (severozápadní kout místnosti č. 102), můžeme pro období 13. a 14. století uvažovat o použití sloupové konstrukce staveb.

²¹ Ve vrstvě s. j. 125 byl nalezen dvoufeník Ferdinanda II. z r. 1624. Citace v pozn. 19, s. 7.

²² Sekeromlat nesl na povrchu stopy přepálení, následkem kterého byl jeho původní hlazený povrch značně zdrsňen.

²³ Odebraný vzorek se nepodařilo dendrochronologicky datovat (první cit. v pozn. 14).

Pod nejstarší doloženou podlahou bylo drobnou sondou v západní polovině světnice dokumentováno homogenní souvrství, jehož nejstarší zkoumaná část pochází ze 13. století (s. j. 153, 154). Pod těmito vrstvami byla odkryta malá část stupňovitého výkopu, který můžeme předběžně považovat za pozůstatek sklípku (?), respektive jeho vstupní šíje (s. j. 501). Výkop vyhloubený do geologického podloží zanikl v 1. polovině 13. století. Pokud je možné z velmi malé plochy odkryvu usuzovat, nerespektuje výkop průběhem svých stěn současnou parcelaci, ale je k ní posazen nakoso (obr. 10:F).

Přítomnost raně středověkých, případně pravěkých vrstev a objektů nebyla výzkumem prozatím doložena, nelze ji však vzhledem k nepatrné ploše odkryvu do budoucna zcela vyloučit.

Archeologický výzkum doposud doložil osídlení parcely od 1. poloviny 13. století. Zpočátku byla zřejmě využívána sloupová konstrukce staveb v kombinaci se zahloubenými objekty (sloupové jámy, sklípek, otisky výpletu stěn). Jestli v období 13. a 14. století byla zkoumaná část parcely součástí obytné části vesnické usedlosti, nebo zda se jednalo o více méně nezastavěný prostor s lehčími stavbami hospodářského charakteru, nelze zatím určit. Od 15. století můžeme doložit prostorovou stabilizaci usedlosti, která se od tohoto období s drobnými korekcemi udržela na stejném místě do současnosti. V této době bylo využíváno roubené konstrukce na kamenné podezdívce. U všech tří po sobě následujících objektů, které předcházely současné stavbě, můžeme doložit vždy několik stavebních fází a úprav, reprezentovaných především nárůstem podlahových úrovní. I když byl objekt několikrát zasažen požárem, nebyla tato událost většinou důvodem k celkové změně dispozice domu. Došlo pouze k úpravě nebo výměně dřevěné roubené konstrukce. ZAV doložil rovněž starší dřevěné i hliněné podlahové úrovně stávajícího objektu.

Závěr

Bývalý podsedek a rychta v Sebranicích je vzácným příkladem dnes v regionu už ojediněle dochované nejstarší vrstvy roubené zástavby. Za dobu existence této usedlosti se jí ale nevyhnuly významné modernizační proudy, které se do dnešní podoby objektu podstatně promítly ve všech jeho částech. Sebranická usedlost čp. 36 je mnohvrstevnatý objekt odkazující na stavební tradice etnografického regionu Malé Hané a z dosavadních zjištění můžeme usuzovat, že v rámci inovačních proudů docházelo v první řadě k přestavbě hospodářských částí usedlosti (průzkum této části pokračuje od roku 2014 paralelně s průzkumem obytného domu) a až následně docházelo k přestavbě prostor obývaných jejich majiteli. Tam, kde k této přestavbě hospodářské usedlosti nedošlo vůbec nebo jen z části a objekt při tom nepotkala žádná katastrofa, např. v podobě požáru, můžeme hledat naše nejstarší stojící venkovské stavby či jejich relikty ukrývající i množství informací o starších stavebních aktivitách pod současnými terény (včetně podlah objektu). S ochranou těchto staveb tak souvisí i ochrana archeologických terénů, jejichž výzkum je nezbytný v živé vesnici podporovat a neopomíjet ani při tak banální akci, jako je obnova/oprava podlahy v interiéru historického objektu.

Die ehemalige Vogtei in Sebranice Nr. 36

Anfang der systematischen Erforschung eines dörflichen Anwesens

Václav Kolařík – David Merta – Jiří Pokorný

Das unter Denkmalschutz stehende Anwesen in Sebranice Nr. 36 (Bez. Blansko) ist vielen Fachleuten aus der Fachliteratur als Repräsentant des kleinhannakischen Hauses bekannt, bei welchem sich die einzige gezimmerte Türhalle aus den Jahren 1737–38 erhielt. Im Rahmen der verlaufenden Renovierung des Objekts und dank der erfolgreichen Zusammenarbeit mit dem neuen Hausbesitzer – der das Gebäude von ursprünglichen Eigentümern kaufte, deren Familie es fast 300 Jahren lang besessen hatte – konnte Manches, bisher Unbekanntes über die Baugeschichte des Anwesens und damit allgemein über die Anwesen der mährischen Kleinbauern festgestellt werden. Von diesem Drei-Flügel-Objekts erhielten sich gezimmerte Konstruktionen in der Türhalle und in größeren Blöcken in den Umfassungsmauern der Stube. Dendrodaten reihen die Konstruktion der Stube ans Ende des zweiten Jahrzehntes des 18. Jahrhunderts, was diesen Bau zu den ältesten bisher bekannten Objekten in der Region reiht. Mit Rücksicht auf die geplante Renovierung und Adaptation des Hauses für dauerhaftes Wohnen benötigten einige Baumaßnahmen Eingriffe in unterirdische Konstruktionen und Schichten. Im Zusammenhang mit der Renovierung des Brettfußbodens der Stube wurde eine archäologische Rettungsgrabung vorgenommen, die ältere Fußbodenniveaus des bestehenden Hauses sowie mehrere ältere Bauphasen vorheriger Bauten nachwies, die wiederholt einem Brand zu Opfer fielen. Die älteste Siedlungsschicht unter dem Fußboden der Stube wird in die 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts datiert. Der Artikel präsentiert bisherige Schlüsse der komplexen Erforschung des Anwesens und weist auf die Notwendigkeit einer interdisziplinären Zusammenarbeit von Bauhistorikern, Archäologen und Ethnologen hin, die auch andere Grabungen im dörflichen Milieu aus der jüngsten Vergangenheit bestätigen. Im Rahmen der systematischen Renovierung des Hauses von Sebranice wird die Gewinnung komplexer Erkenntnisse über die Besiedlung der Parzelle von dem Mittelalter bis zur Gegenwart im Kontext der Erkenntnis der Bauentwicklung des mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Dorfhäuses in Nordwestmähren erwartet.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Sebranice (Bez. Blansko). Zeitgenössisches Foto des Anwesens Nr. 36, Blick vom Dorfplatz aus, vom Süden (Fotoarchiv des Museums Boskovice, vor dem J. 1904).

Abb. 2: Sebranice (Bez. Blansko). Heutiger Zustand des Hauses Nr. 36, Blick vom Dorfplatz aus, vom Süden (Foto Archaia Brno o. p. s., 2013).

Abb. 3: Sebranice (Bez. Blansko). Dorf auf dem kaiserlichen Abdruck des Urkatasters aus dem Jahre 1826, Anwesen Nr. 36 mit einem Pfeil bezeichnet (Zentralarchiv der Geodäsie und des Katasters, Prag, Sign. B2/a/6, Mähren und Schlesien 2699-1 Sebranice).

Abb. 4: Sebranice (Bez. Blansko). Anwesen Nr. 36 auf dem Ausschnitt der Indikationsskizze (Mährisches Landesarchiv Brunn, Sign. D9, Kart. 561, Inv. Nr. 3027, Karte 2362).

Abb. 5: Sebranice (Bez. Blansko). Grundriss des Anwesens Nr. 36; bezeichnet ist der archäologische Suchschnitt S1 (Zeichnung J. Pokorný 2013).

Abb. 6: Sebranice (Bez. Blansko). Blick vom Hof aus (vom Nordosten) auf den Wohnteil des Hauses (Foto J. Pokorný 2011).

Abb. 7: Sebranice (Bez. Blansko). Blick vom Hof aus (vom Nordosten) in die Durchfahrt, auf die gezimmerte Wand der Stube (Foto J. Pokorný 2011).

Abb. 8: Sebranice (Bez. Blansko). Interieur der Stube, Suchschnitt S1. Freigelegte Überreste von Umfassungsstrukturen und Fußböden der älteren Anwesen (Foto Archaia Brno o. p. s., 2013).

Abb. 9: Sebranice (Bez. Blansko). Interieur der Stube, Suchschnitt S1. Freigelegte Überreste von Umfassungsstrukturen und Fußböden der älteren Anwesen (Foto Archaia Brno o. p. s., 2013).

Abb. 10: Sebranice (Bez. Blansko). Suchschnitt S1. Grundriss der Stube mit der Bezeichnung einzelner, während der Grabung entdeckter Bauphasen (Zeichnung V. Kolařík 2013).

Abb. 11: Sebranice (Bez. Blansko). Längsschnitt durch den Wohnteil des Anwesens Nr. 36 mit ergänztem Profil der Fußbodenniveaus (Zeichnung J. Pokorný, 2013, ergänzt von V. Kolařík).

(Übersetzung P. Seitlová)